

Recursos naturales i conflictivitat armada: una relació complexa

êc̃p̃ escola de
cultura de pau

Iván Navarro Milián

Investigador de l'Escola de Cultura de Pau de la UAB

Nº21 / Novembre 2022

Apunts ECP de
Conflictes i Pau

Resum

Comprendre quines són les causes que originen el desplegament de la violència a gran escala en les societats ha estat una de les principals preocupacions dels estudis sobre conflictivitat armada i construcció de pau. Avui sabem que les causes de l'esclat i manteniment de la violència són complexes, producte de múltiples factors (històrics, polítics, econòmics, culturals, ideacionals, endògens i exògens) que interactuen de formes diverses en cada escenari de conflictivitat armada i que es poden transformar al llarg del temps. Dins d'aquestes múltiples causes, una d'elles, la que fa al·lusió al paper que exerceixen els recursos naturals en la conflictivitat armada ha sigut estudiat per la que es coneix com la literatura de l'«economia política de la guerra», composta per diverses teories que han centrat la seva atenció a analitzar els fluxos econòmics de les guerres, sobretot, el paper que exerceixen els recursos naturals (diamants, or, petroli, coltan, terres, aliments, etc.). Una de les principals conclusions d'aquesta narrativa defensa que les causes de violència armada se situen fonamentalment en la lluita pel control i accés als recursos naturals. Dins d'aquesta narrativa existeixen dues importants variants: la que se centra a ressaltar la competència que es genera a causa de l'escassetat de recursos, accentuada en els darrers anys per la crisi climàtica i la crisi alimentària global; i la que posa l'èmfasi en l'abundància de recursos i el seu impacte negatiu en les societats a causa de la seva mala gestió i a les oportunitats que generen per a l'enriquiment. Ambdues literatures si bé ens permeten entendre millor la relació entre recursos naturals i conflictivitat armada, també tenen importants limitacions en invisibilitzar altres factors causals.

Les narratives sobre l'economia política de la guerra

El concepte de guerra econòmica ha estat sempre present com una de les motivacions principals de la violència. No obstant això, la fi de la Guerra Freda i el sorgiment de noves teories explicatives de la violència, com la tesi de les “noves guerres”,¹ el debat sobre el paper de l'economia en la gènesi de la violència va adquirir una important rellevància en els estudis sobre conflictivitat armada, centrant la seva atenció en el supòsit rol que exerceixen els recursos naturals (minerals, fusta, hidrocarburs, terres, aigua, etc.). Aquesta nova aproximació es va caracteritzar per reinterpretar els escenaris de conflictivitat armada en la postguerra freda, despullant-los dels fins polítics-ideològics que havien caracteritzat les conteses anteriors, per situar les causes de la violència en les rivalitats identitàries o en el control i accés als recursos. De forma particular, en el continent africà, el paper que suposadament es va interpretar que van jugar recursos com l'or, els diamants o el petroli en una sèrie de guerres que van esclatar a finals de la dècada dels noranta a la República Democràtica del Congo, Liberia, Sierra Leona o Angola, van ajudar a emmotllar aquesta tesi de l'“economia política de la guerra”.² Aquesta mirada va centrar les seves anàlisis a tractar de determinar el paper dels fluxos econòmics en les guerres civils, defensant que les motivacions se situen fonamentalment en la lluita per l'accés i control dels recursos naturals.

Com a part d'aquesta narrativa que va ressaltar el paper dels recursos naturals en els orígens i motivacions de

1. Kaldor, Mary (1999) *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, Polity Press, Cambridge.

2. Arnsón, Cynthia J, i Zartman, I. William “Economías de guerra: La intersección de necesidad, credo y codicia”, p.123, a: Mesa, Manuela; Gonzalez, Mabel (coords.) (2006) *Poder y democracia. Los retos del multilateralismo: Anuario CIP*, Icaria, Barcelona, pp. 121-144

la conflictivitat armada, podem destacar dues diferents aproximacions: d'una banda les teories que van analitzar l'escassetat de recursos com a detonant de la conflictivitat a causa de l'augment de la competència i pressió per l'accés i control dels recursos (neomalthusianes) ; i de l'altra aquelles que van analitzar l'abundància de recursos naturals en les societats i com la seva mala gestió esdevé un detonant de la guerra i inestabilitat per diferents factors: les oportunitats per a l'enriquiment (tesi del *greed -avaricia*) o l'incentiu "separatista". Sobre això, el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (UNEP) assenyalava que almenys el 40% dels conflictes armats de caràcter intraestatal dels últims 60 anys "han tingut relació amb l'explotació dels recursos naturals, tant pel seu «gran valor», com la fusta, els diamants, l'or, els minerals o el petroli, com per la seva escassetat, com la terra fèrtil i l'aigua".³ A continuació presentem algunes de les característiques més significatives d'aquestes aproximacions:

El Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA) assenyalava que almenys el 40% dels conflictes armats dels darrers 60 anys tenen alguna relació amb l'explotació dels recursos naturals

L'escassetat de recursos i el seu impacte en la violència

Les tesis neomalthusianes

L'augment de la població i la pressió sobre els recursos naturals, exacerbat en les darreres dècades per l'impacte de la crisi climàtica i alimentària, genera un augment de la competència per l'accés i control als recursos (terres, aigua, boscos, pesca, etc.) cada vegada més escassos, convertint d'aquesta manera els recursos en un element potenciador de la violència. Aquesta tesi havia estat plantejada per Thomas Robert Malthus en les seves obres *Assaig sobre el principi de la població* (1798) i *Principis d'economia política* (1820) on estudia la relació entre l'economia i la guerra.⁴ Per a Malthus, l'augment de la població genera un dèficit en la producció alimentària perquè aquesta no pot créixer al mateix ritme, cosa que porta com a conseqüència el sorgiment de guerres com a mitjà per regular la densitat poblacional. En aquest

sentit, la guerra constituïa un limitador per a aquelles societats incapaces d'autoregular el creixement.

Aquestes idees seran rescatades posteriorment per tractar d'explicar la conflictivitat contemporània, en el que es coneix com les teories neomalthusianes. En elles, una de les contribucions més significativa va ser la investigació realitzada per Homer-Dixon i l'anomenat *Toronto group*, els estudis del qual van analitzar i validar la correlació entre l'escassetat de recursos i l'eclosió de la violència en les societats.⁵ Segons aquesta narrativa l'augment de la competència contribueix a provocar diversos tipus de conflicte, que van des de la violència interpersonal, intergrup, protestes, insurreccions o fins i tot disputes entre Estats.

Autors com el periodista estatunidenc Robert Kaplan o Jared Diamond reprendran aquesta mirada per mirar d'explicar l'auge dels escenaris de conflictivitat armada en certs països africans durant la dècada dels noranta. El primer, en la seva obra *L'anarquia que ve* (1994), i a partir del cas de Sierra Leone, defensà que l'estrès demogràfic, mediambiental i social repercuteix directament en la inestabilitat, plantejant que el medi ambient s'havia convertit en "l'autèntic problema de seguretat nacional de principis del segle XXI".⁶ Per la seva banda Diamond en la seva obra *Col·lapse*, també es va referir a la tesi malthusiana per explicar l'origen del conflicte ruandès de la dècada dels noranta i el posterior genocidi el 1994 en base a l'elevada densitat de població i la lluita pel control i accés als escassos recursos, sobretot la terra, bé en disputa entre les societats pastoralistes (tutsis) i les agrícoles (hutus).⁷

En les últimes dècades, l'important impacte que representa en algunes societats el canvi climàtic (augment de les temperatures, desertificació, canvis en els patrons de pluges, modificació de les rutes de transhumància del bestiar, pèrdua de la biodiversitat, etc.) en la reducció de la disponibilitat de recursos renovables, com terres de conreu, aigua, boscos, ramaderia o pesca, ha contribuït a augmentar el risc de tensions i violència entre grups pel control i l'accés a aquests recursos, generant un renaixement d'aquesta literatura.⁸

3. UNEP (2009) *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*. UNEP. Nairobi. p.5

4. Malthus, Thomas Robert ([1798] 1990) *Ensayo sobre el principio de la población*. Akal. Madrid; - ([1820] 2008) *Principios de economía política*. Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.

5. Homer-Dixon, T. (1994) "Environmental scarcities and violent conflict: Evidence from cases." *Peace and Conflict Studies Program*, University of Toronto. *International Security*, 19:1, pp. 5- 40.

6. Kaplan, Robert (1994) "The Coming Anarchy. How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet", *The Atlantic Monthly*; Kaplan, Robert (2000) *La anarquía que viene. La destrucción de los sueños de la posguerra Fría*. Ediciones B, SineQuaNon, Barcelona, p.21.

7. Diamond, Jared (2005) *Colapso: Por qué unas sociedades perduran y otras desaparecen*. Random House Mondadori, Barcelona. pp. 257-270

8. Homer-Dixon, TF (2001) *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

La inseguretat alimentària i la violència

A finals del 2021 s'estima que al voltant de 161 milions de persones patien inseguretat alimentària aguda al món, la majoria residint en països en escenaris de conflictivitat armada. Aquests tenen un impacte directe en els sistemes alimentaris, afectant la capacitat de les persones per produir, comerciar i accedir als aliments, però alhora, la inseguretat alimentària i l'escassetat de recursos per garantir els modes de vida també incideix en els greuges, podent d'aquesta manera convertir-se en un detonant de la inestabilitat i el conflicte. És a dir, hi ha una relació bidireccional entre els conflictes armats i la inseguretat alimentària, sent al seu torn causa i efecte.⁹

D'una banda, la inseguretat alimentària pot ser un factor que contribueix a l'eclosió de la violència armada en alguns contextos a causa de factors com:

- 1. La competència pels recursos.** Tal com hem assenyalat, l'accés a recursos com la terra i l'aigua és fonamental per a la producció agrícola, per la qual cosa quan aquests són escassos i afecta negativament les cadenes locals de subministrament d'aliments, pot augmentar la competència pels mateixos, incentivant el conflicte.
- 2. El canvi climàtic.** Els efectes del canvi climàtic afecten enormement els modes i mitjans de vida de les comunitats agropastorals, generant múltiples efectes que poden contribuir a l'emergència de nous greuges i conflictes violents.¹⁰
- 3. Els greuges socials.** La falta d'aliments pot convertir-se en un detonant dels greuges i les desigualtats socials o econòmiques, augmentant el descontentament de les societats enfront de la gestió pública. En aquest sentit, les desigualtats percebudes o reals juguen un paper central en l'activació d'aquests greuges.

D'altra banda, si bé la inseguretat alimentària pot erigir-se com un detonant de la violència, aquesta també provoca efectes que incideixen en la seva intensitat i durada, representant les guerres un dels principals impulsors de la inseguretat alimentària dels països que les pateixen. Això es deu a una combinació de factors

que impacten tant en la producció d'aliments com en la seva comercialització:¹¹

- 1. Reordenació d'actius i recursos alimentaris.** Els conflictes armats, en localitzar-se principalment en àrees rurals, afecten directament la producció d'aliments a causa de diversos factors: militarització del territori; abandonament dels camps i del bestiar; robatori i saqueig de la producció agropecuària; plantació de mines en terres de cultiu; contaminació d'aqüífers i medi ambient; apropiació de terres per a fins militars; etc., tot això afecta la capacitat de producció d'aliments i per tant a la seguretat alimentària.

- 2. Reordenació del capital humà.** L'impacte de la violència en el món rural també es tradueix en un augment de la mortalitat, de la persecució i intimidació, de la violació als drets humans, etc. que té com a resultat el desplaçament forçat de comunitats agrícoles i ramaderes, perdent d'aquesta manera l'accés a les seves terres, cultius, llavors, bestiar o mitjans de producció.

- 3. Reducció dels recursos.** Els escenaris de violència armada es caracteritzen per generar una major concentració dels recursos públics en partides destinades a la seguretat i la defensa, la qual cosa sol tenir un impacte en la reducció d'altres partides destinades a l'agricultura o el desenvolupament.

- 4. Reducció de comercialització i distribució d'aliments.** Els escenaris de violència armada no només impacten en la producció d'aliments, sinó també en el sistema de distribució i comercialització reduint el volum d'aliments perquè s'interrompen els canals de distribució i mercat i es redueix la disponibilitat de béns.

Tots aquests efectes, no només afecten la inseguretat alimentària del país que pateix la guerra directament, sinó que també pot tenir efectes més enllà de les fronteres, tal com observem amb la guerra a Ucraïna i el seu impacte en la crisi global alimentària a causa de la impossibilitat d'exportar aliments a altres parts del món dependents d'aquests mercats. Per contra, quan els sistemes alimentaris són equitatius i sostenibles, tenen el poder de fomentar la pau.¹²

Existeix una relació complexa i bidireccional entre els conflictes armats i la inseguretat alimentària, sent al seu torn causa i efecte

9. Delgado, Caroline, Murugani, Vongai y Tschunkert, Kristina (2021) "Food Systems in Conflict and Peacebuilding Settings: Pathways and Interconnections", SIPRI, Stockholm.

10. Sobre això vegeu per a major aprofundiment sobre aquesta qüestió: Escola de Cultura de Pau (2021) "Canvi climàtic y conflictes", ECP, Barcelona.

11. Delgado, Caroline, Murugani, Vongai i Tschunkert, Kristina (2021) "Sistemes alimentaris en entorns de conflicte i construcció de pau: vies i interconnexions", SIPRI: Estocolm, pàg.6-12.

12. Tschunkert, Kristina i Delgado, Caroline (2022), "Sistemes alimentaris en entorns de conflicte i construcció de pau: camins cap endavant", SIPRI, Estocolm, p.2.

L'abundància de recursos i la guerra

Una altra literatura que analitza la vinculació entre recursos naturals i violència, en lloc de posar l'accent en l'escassetat de recursos, ho fa en els efectes de l'abundància d'aquests, sostenint que aquells països que posseeixen abundants quantitats de recursos naturals aquests poden contribuir a l'eclosió de la violència armada si no es produeix un maneig adequat, promovent la lluita pel seu control i accés. Per això la seva existència es percep com una maledicció (d'aquí la idea de la "maledicció dels recursos"), ja que els recursos, enlloc de servir com a plataforma de desenvolupament, poden provocar un incentiu més que desencadeni la violència. Des d'aquesta narrativa, es ressalta que el paper que exerceixen els recursos naturals no només incideix en els orígens de la violència armada, sinó que també té un impacte significatiu en la seva prolongació i intensitat. Dins d'aquesta aproximació existeixen diferents variants que han tractat d'explicar aquesta relació, entre elles, la tesi de l'avarícia i la de l'incentiu separatisme.

L'existència d'abundants recursos i la seva mala gestió i distribució és percebuda com una maledicció que lluny de contribuir al desenvolupament, poden provocar inestabilitat i violència

Tesi de l'avarícia

Sense cap dubte, l'anomenada tesi de l'avarícia (*greed*) defensada per Paul Collier i Anke Hoeffler en el seu text *Greed and Grievance in Civil War* (2004) es va convertir en la narrativa més influent en els debats relatius al paper de l'economia i els recursos naturals en la gènesi de les guerres. Aquesta tesi pren com a punt de partida la idea que els països que posseeixen una gran abundància de recursos naturals, si no existeix una bona governança i administració d'aquests, generen un efecte devastador, augmentant les possibilitats d'esclat d'una guerra civil¹³, d'aquí la idea de l'anomenada "maledicció dels recursos". Els defensors d'aquesta tesi van plantejar que les causes de la violència no remeten tant a greuges polítics o socials, sinó que es relacionen fonamentalment amb les oportunitats de tall econòmic existents (en especial el desig d'enriquiment) per poder organitzar i finançar la rebel·lió, d'aquí que se li denomini *tesis de l'avarícia (greed)*. Per als autors les rebel·lions s'expliquen a causa

de les oportunitats generades per l'existència de recursos naturals, com el coltan, els diamants, l'or, la fusta, etc.¹⁴ D'aquesta manera, aquesta tesi sosté que les causes de les guerres es troben en la lluita pel control i accés als recursos naturals, on la rebel·lió es presenta com una forma de "crim organitzat" producte de les oportunitats existents per obtenir guanys materials, tornant-se la violència en aquest context eminentment funcional.¹⁵

Aquesta teoria va generar diferents estudis i aproximacions que es van centrar a tractar d'entendre el paper que exerceixen diferents recursos naturals (sobretot petroli i diamants) en la generació i manteniment de la violència armada, donant lloc a investigacions específiques que van analitzar la incidència d'aquests recursos, no només en l'origen, sinó també en la intensitat i prolongació de la guerra, les quals van arribar a conclusions diferents.

Michael Renner (2002) va estudiar els fluxos econòmics que es produeixen durant els conflictes, subratllant com el 2001 una quarta part dels conflictes globals es podien incloure sota la categoria de "guerres per recursos", ja que aquests eren utilitzats pels diferents actors, tant governs com moviments rebels, per mantenir la violència o finançar-la. No obstant això, els seus estudis van demostrar impactes diferents en relació a l'inici de la violència, la seva prolongació i intensitat: en alguns casos els recursos naturals van influir en el seu inici; en d'altres el van prolongar, mentre que d'altres el van escurçar; i el mateix va succeir amb el seu paper en la violència, no aconseguint conclusions universals.¹⁶ També Michael Roos (2004) va tractar al seu torn de corroborar el paper que els diferents recursos havien tingut en l'inici, durada i intensitat en una sèrie de conflictes africans, obtenint així mateix correlacions disperses.¹⁷

D'altra banda, altres investigacions van tractar de determinar de manera específica el paper d'algun tipus de recurs en particular en la violència. Les investigacions de Philippe Le Billon (2008 i 2010), d'una banda, centrades en l'estudi del paper del petroli¹⁸ i de Lujala, Gleditsch i Gilmore (2005), de l'altra, on van analitzar l'impacte dels

13. Collier, Paul i Hoeffler, Anke (2004) "Greed and Grievance in Civil War", Oxford Economic Papers, 56(4), pp.563-595.

14. Collier, Paul i Hoeffler, Anke (2004) "Greed and Grievance..." op. cit.; Fearon, James D. i Laitin, David D. (2003) "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", American Political Science Review, 97(1), pp.13-15.

15. Berdal, Mats i Keen, David (1997), 'Violence and Economic Agendas in Civil Wars: Some Policy Implications', Millenium, 26, 3, pp. 795-818.

16. La seva investigació se basa en 16 casos d'estudi. Renner, Michael (2002) "The Anatomy of Resource Wars", Worldwatch Institute, Paper 162, Londres.

17. Els tretze casos d'estudi varien en relació al tipus de conflicte, incloent-hi tres guerres considerades de tall separatista (Sudan, Indonèsia, i Birmània) i deu conflictes no separatistes (Afganistan, Angola, Cambodja, Colòmbia, República del Congo, Liberia, Perú, Sierra Leona, i les dues successives guerres a la República democràtica del Congo). Ross, Michael (2004) "How Do Natural Resources Influence Civil War? Evidence from 13 Cases." International Organization 58(1).

18. Le Billon, Philippe (2008) "Diamond Wars? Conflict Diamonds and Geographies of Resource Wars", Annals of the Association of American Geographers, 98:2.

diamants en els conflictes armats, també van arribar a conclusions dispars sobre el paper d'aquests.¹⁹

En síntesi, en tots aquests estudis els vincles entre els diferents tipus de recursos naturals i l'inici, prolongació i intensitat de la violència armada van variar substancialment, i es va afirmar en alguns casos, i es va negar en d'altres, incloent-se en ocasions altres variables que van explicar la relació en alguns estudis de cas, i en general, traduint-se en la impossibilitat de realitzar generalitzacions sobre la seva vinculació.

Els estudis no han demostrat de manera universal els vincles entre diferents tipus de recursos naturals i l'inici, la prolongació i la intensitat de la violència armada

L' incentiu separatista

En diàleg amb la tesi de l'avarícia, altres estudis van posar la seva atenció a comprendre com funciona la relació entre la presència d'abundants recursos naturals en certes regions amb el sorgiment de demandes secessionistes com a mecanisme per controlar els recursos propis, les quals poden provenir tant d'actors irregulars com de part de governs regionals que pressionen per a major autogovern i autonomia.²⁰ Des d'aquesta perspectiva es defensa la idea que diferents conflictes armats identificats com a guerres pel control dels recursos, realment remeten a una lògica pel control de les eines de sobirania, a demandes sobre la seva explotació i distribució dels seus beneficis, que poden incidir tant en l'esclat de la violència, com en la durada i intensitat d' aquesta.²¹

Collier i Hoeffler apuntaven en aquesta direcció, en afirmar que el risc de guerra civil augmentava en aquelles regions riques en recursos, proporcionant a les seves poblacions incentius independentistes.²² Le Billon també sostenia que l'existència d'incentius separatistes es troba íntimament relacionada amb la geolocalització dels recursos, és a dir, la seva concentració en una zona determinada, així com amb la disposició d'inversió estrangera. Si aquests dos elements no hi són presents, difícilment l'incentiu de secessió pot sorgir.²³

Se sosté que els greuges històrics produïts en la gestió dels recursos situats en una determinada zona geogràfica

per part del govern central, contribueix a augmentar les demandes d'autogovern o independència a causa de la inequitable distribució de la riquesa realitzada davant les regions productores. D'aquesta manera, la concentració geogràfica de recursos naturals en un territori d'un país pot ser un factor determinant per a l'esclat d' una guerra ja que, si la riquesa es troba en una regió amb aspiracions separatistes, pot ajudar a precipitar la violència si no hi ha una adequada distribució dels beneficis.²⁴

Aquestes idees es van manifestar en la interpretació de diferents conflictes armats on les seves demandes i dinàmiques van emfatitzar el vincle entre violència, recursos naturals i el desig de secessió, on podem destacar diferents casos presents al continent africà: Cabinda, Angola (petroli/1991-2009); Sudan meridional (petroli/1983-2005); Delta del Níger, Nigèria (petroli/1999-2011); província del Kasai del Sud, RDC (diamants/1960-1962); província de Katanga, RDC (minerals/1960-1963); o Namíbia (diamants/1966-1988). En tots els casos presentats, els minerals i el petroli han estat els recursos naturals que haurien donat peu al sorgiment de demandes de secessió.

No obstant això, en aquest aspecte és important ressaltar que no tots els recursos naturals juguen un paper similar en les lògiques secessionistes, plantejant la necessitat de distingir entre dos tipus diferents de recursos naturals segons el seu grau de "saquejabilitat" (*lootability*).

En concret, els defensors d'aquesta teoria distingeixen entre aquells recursos susceptibles de ser fàcilment transportables (diamants, fusta, coca, etc.) i els que són més difícils de transportar o vendre als mercats internacionals, com el petroli i el gas. Els primers incentiven menys demandes separatistes en poder obtenir beneficis sense necessitat d'autogovern, mentre que els segons tendeixen a facilitar el sorgiment de conflictes armats de tall secessionista per garantir la seva explotació, a causa de la necessitat de l'obtenció del reconeixement de la sobirania com a requisit per poder signar contractes per a la seva extracció i venda en el mercat internacional. Tanmateix aquesta relació no es pot extrapolar a tots els casos, ja que,

Alguns conflictes armats identificats com a guerres pel control dels recursos, remeten a una lògica pel control de les eines de sobirania

19. Lujala, Päivi, Gleditsch, Nils Petter i Gilmore, Elisabeth (2005) "A Diamond Curse?: Civil War and a Lootable Resource." *Journal of Conflict Resolution* 49(4): pp.559-560.

20. Mateos, Oscar (2011) "Entre el "nuevo barbarismo" y la "maldición de los recursos": características, narrativas y debates de los conflictos en África". En Fundación Seminario de Investigación para la paz, *África Subsahariana, continente olvidado*, Gobierno de Aragón. Departamento de Educación, Cultura y Deporte. Colección Actas 79, Serie estudios para la paz, 25, pp.232-234.

21. Englebert, Pierre (2009) *Africa: Unity, Sovereignty and Sorrow*. Lynne Rienner. Boulder, CO. p.95.

22. Collier, Paul y Hoeffler, Anke (2004) "Greed and Grievance..." *op. cit.*

23. Le Billon, Philippe (2010) "Oil and Armed Conflicts in Africa", *African Geographical Review*, 29(1), pp.68-76.

24. Ross, Michael (2004) *How Do Natural Resources ... op. cit.*

per exemple, els dos casos a la RDC (en aquella època Congo-Zaire) que van declarar la secessió unilateral²⁵ en la dècada dels anys seixanta, com van ser les províncies de Katanga i Kasai del Sud, el recurs fonamental van ser els minerals (coure i diamants) i no el petroli.²⁶

Crítiques rebudes: ampliar el relat

Tot i que les literatures de l'economia política de la guerra (escassetat i abundància) van adquirir una gran rellevància i van subratllar molts elements que van contribuir a entendre millor la violència, van rebre diverses crítiques que les van qualificar de reduccionistes, especulatives i enganyoses, i incapaces de captar la complexa realitat de la violència política armada. Algunes de les crítiques més rellevants són les següents:²⁷

- Les **tesis neomalthusianes** van ser qüestionades a causa de que les investigacions no conclouen en sòlides evidències que demostrin una correlació entre l'alt creixement o pressió demogràfica i l'augment del risc de guerra civil. Si bé remarquen que no es pot excloure que la competència pels recursos en alguns casos pugui aparèixer com un factor condicionant de la violència armada, aquesta es troba unida sempre a altres factors i al context polític, econòmic, social i cultural, i en qualsevol cas, també s'ha de valorar la lògica causal, és a dir, que el problema de l'escassetat d'aliments pot ser més una conseqüència dels conflictes que una causa.

- A la tesi de l'avarícia se li ha qüestionat el seu èmfasi en la idea de **l'homo economicus i de l'actor racional**, en presentar els actors armats com a eminentment racionals, ometent el paper que exerceixen en les seves motivacions altres elements com les necessitats, creences, identitats, ideologia, i també els processos històrics i contemporanis.²⁸

- També es rebutja la tesi de l'avarícia el seu **enfocament positivista i els seus mètodes quantitius** perquè solen donar peu a generalitzacions, obviant les particularitats

de cada conflicte armat. Es considera que els models econòmics de Collier i Hoeffler no ajuden a comprendre per què la violència armada emergeix fins a convertir-se en guerra civil en uns casos i no en d'altres. No explica per què hi ha països amb molts recursos naturals que no han estat en guerra i es caracteritzen per una mala gestió d'aquests, de manera que es posen en qüestió les correlacions universals entre l'existència de recursos naturals i una major propensió al conflicte armat.

- La seva **concepció i criminalització de la violència** com un fi en si mateixa també és qüestionat, plantejant el problema que aquesta mirada impossibilita distingir entre el saqueig que serveix com a mecanisme central per al manteniment de la guerra i el saqueig que és motivat per la cobdícia i l'enriquiment. Per això és important no confondre el significat de finançar la guerra (mitjà) amb les causes que l'origenen (fi). Les agendes econòmiques poden ser útils a l'hora de tractar d'explicar com els moviments armats se sostenen, però són insuficients per explicar els seus orígens i la seva evolució.²⁹

- El seu **excessiu èmfasi en els grups insurgents** com els únics dedicats a la depredació, silenciava en molts casos el paper de l'Estat en aquestes lògiques d'apropiació i acaparament dels recursos naturals.

Cap de les variables de la narrativa "economia política de la guerra" pot per si sola explicar l'eclosió de la violència, requerint-se anàlisis més àmplies i multicausals

En general, la literatura crítica no nega l'existència del factor econòmic en la conflictivitat armada, però sí que estableix la necessitat d'anar més enllà d'aquesta interpretació monocausal dels orígens de la violència armada, per situar la lluita pel control dels recursos naturals com un element més que pot incidir en l'inici o manteniment de la guerra en alguns escenaris, però no té per què extrapolar-se a d'altres. En termes generals, cap de les variables presents en l'"economia política de la guerra" –escassetat de recursos, abundància i maledicció, incentiu separatista–, ha demostrat de manera irrefutable el vincle entre recursos naturals i més propensió a la violència. La política es mostra com un factor decisiu, necessària d'entendre i ubicar en l'estudi de la conflictivitat armada.³⁰

25. Vegeu Ross, Michael (2002) "Oil, Drugs, and Diamonds: The Varying Roles of Natural Resources in Civil Wars", en Ballentine, Karen i Sherman, Jake (Eds.), *The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, pp. 47-70 ; O per al anàlisi de cas sobre el paper del petroli al Sàhara Occidental i Guinea Equatorial: Campos, Alicia (2008) "Oil, Sovereignty & Self-Determination: Equatorial Guinea & Western Sahara", *Review of African Political Economy*, 35:3, 435-447.

26. Kabunda, Mbuyi i Ngoie, German (2010), "La secesión del Katanga revisitada o las incertidumbres de la creación del Estado-nación en el África postcolonial", a Tomàs, Jordi (Coord.) *Secesionismo en África*, Edicions Bellaterra, Barcelona, p.331.

27. Navarro Milián, Iván (2020) "Las causas y consecuencias de los conflictos internacionales", Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC).

28. Ruiz-Giménez, Itziar (ed.) (2012) *Más allá de la barbarie y la codicia. Historia y política en las guerras africanas*, Edicions Bellaterra, Barcelona, p. 10

29. Kalyvas, Stathis N. (2005) "'Nuevas' y 'viejas' guerras civiles. ¿Una distinción válida?", *Zona Abierta* 112/113.

30. Mateos, Oscar (2011) "Entre el «nuevo barbarismo»... op.cit., p.243.

Aquestes tesis, sobretot la vinculada amb la idea de l'oportunitat i l'avarícia, van donar lloc a un important debat al voltant del dilema «**avarícia versus greuges**» (*greed versus grievance*),³¹ on es va qüestionar que factors (el polític o l'econòmic) eren els més rellevants per comprendre l'eclosió de la violència. És l'avarícia la causant de les guerres contemporànies? o per contra Són els greuges els que fan que emergeixin les rebel·lions armades? Pot existir sense greuge? Amb el temps, el debat es va superar, i les investigacions van passar a subratllar que el veritablement significatiu residia a

tractar de comprendre les interaccions entre ambdues variables en cada escenari particular de violència i no la seva separació. A més, la dicotomia plantejada entre avarícia i greuges com a motors de la conflictivitat requeria incloure altres aspectes que el debat va invisibilitzar, ja que no totes les variables que incideixen en la violència armada s'insereixen només en ambdues categories, necessitant prendre en consideració el conjunt de motivacions (creences) que les emmotllen, així com recuperar la història, atès que les dinàmiques presents es troben sempre profundament imbuïdes en el passat.³²

31. Vegi's Berdal, Mats i Malone, David M. (eds.) (2000) *Greed and grievance: Economic agendas in civil wars*, The International Peace Academy, Lynne Rienner, Londres; Ballentine, Karen i Nitzschke, Heiko (2003) *Beyond Greed and Grievance: Policy Lessons from Studies in the Political Economy of Armed Conflict*, International Peace Academy Policy Report, Nova York.

32. Navarro Milián, Iván (2018) "Una mirada comprensiva sobre la recurrencia de la violencia política armada en Uganda: recuperando el papel constitutivo del estado, lo internacional y la agencia de los actores armados". Tesis doctoral. Programa de Doctorado en Derecho, Gobierno y Políticas Públicas. Universidad Autónoma de Madrid.

Aquesta publicació està subjecta a una llicència de Creative Commons. Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix l'opinió de l'Ajuntament de Barcelona

ecp escola de
cultura de pau

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Escola de Cultura de Pau
Edifici B13, Carrer de la Vila Puig
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Espanya)
+34 93 586 88 42
pr.conflict.escolapau@uab.cat
escolapau.uab.cat

Amb el suport:

**Ajuntament
de Barcelona**

@escolapau EscolaPau escoladeculturadepau